

9(c)1

Б 14

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ВІДДІЛ

ОЛЬГА БАГАЛІЙ

САЛДАТСЬКІ МАСИ ДЕКАБРИСТСЬКОМУ РУХОВІ

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1926

9(c)1 | 500 669

6-14 | Солдатські
маси в деталі-
рисному ррррр

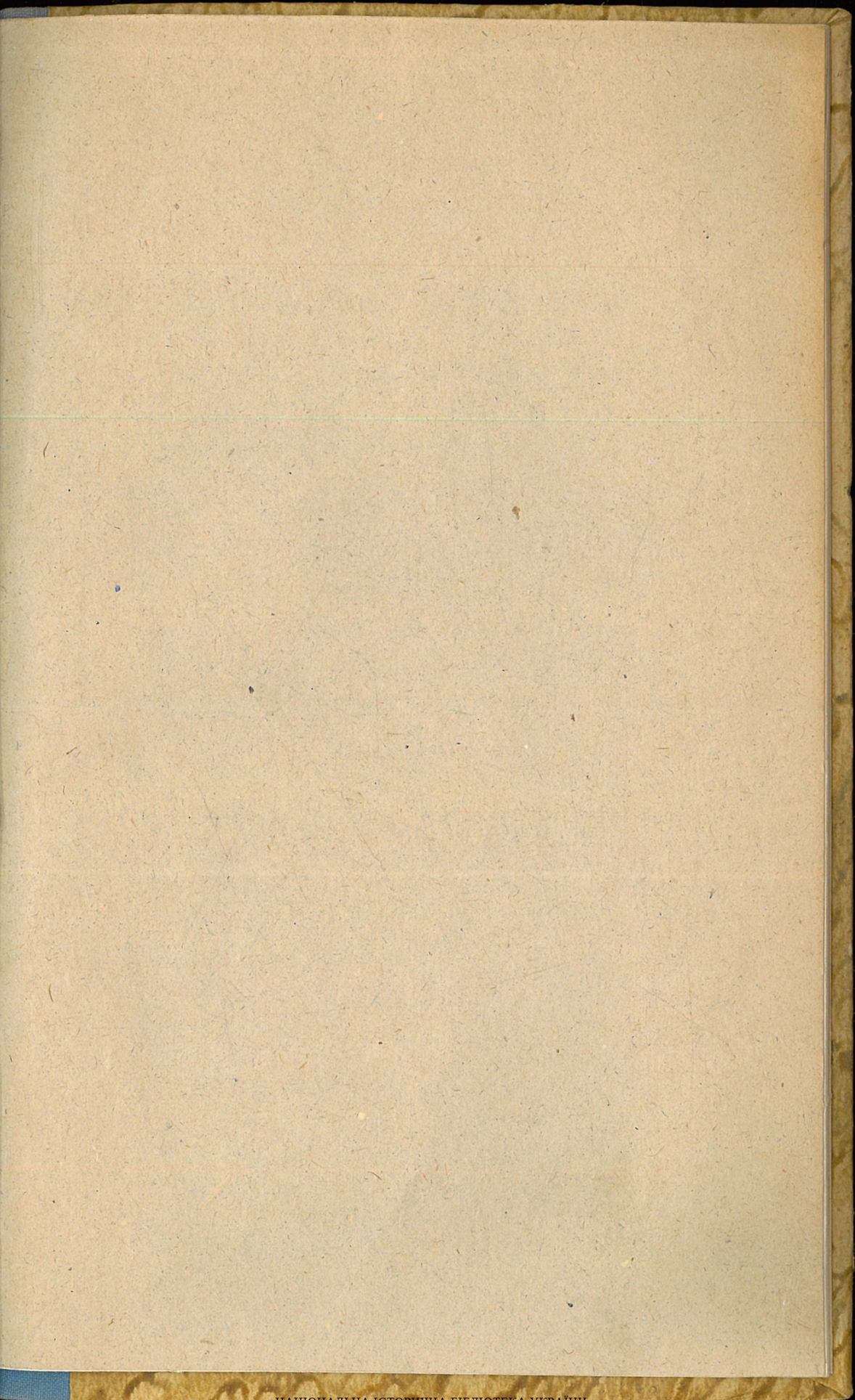
24.11.15

6312

5.1X

11

10.1X

ОЛЬГА БАГАЛІЙ

САЛДАТСЬКІ МАСИ В ДЕКАБРИСТСЬКОМУ РУХОВІ

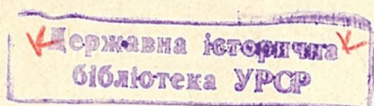
У КИЇВІ

З друкарні Української Академії Наук
1926

2770

Дозволяється випустити в світ.
Невідмінний Секретар Академії, акад. *Аг. Кримський*.

500669

Окрема відбитка з збірника Історично-Філологічного Відділу, № 37
„Декабристи на Україні“ (стор. 18—36). Друковано 100 прим.
Київський Окрліт № 232.

САЛДАТСЬКІ МАСИ В ДЕКАБРИСТСЬКОМУ РУХОВІ.

I. АГІТАЦІЯ СЕРЕД САЛДАТІВ 1825 РОКУ.

Питання про те, як декабристи-офіцери підготовлювали до повстання салдатську масу, становить собою чергове питання нашої декабристської історіографії.

Як відомо, спроби агітувати серед салдатів зроблено було вночі під 14 грудня в Петербурзі; член Південного Товариства С. І. Муравйов-Апостол та М. П. Бестужев-Рюмін мали систематичний зв'язок з колишніми семенівцями з салдат, Т-во З'єднаних Слов'ян викинуло гасло, що треба підготувати салдатів до повстання, притягти їх до свого товариства (див „Записки“ Горбачевського, М. 1916, стор. 45, 53, 60 та ин.).

Я маю спроможність, на підставі неоголошених ще матеріалів, дослідити, як саме розпочали були переводити цю пропаганду серед нижніх чинів 8-ої артилерійської бригади на Волині декілька видатних членів Товариства З'єднаних Слов'ян — Андрєєвич, Горбачевський, Бечасний та Борисов ¹⁾.

Генерал Рот, командир 3-го пішого корпусу, що до складу його належав Чернігівський полк, де сталося повстання, дістав два накази з головної квартири своєї армії (Могилева на Дніпрі) про організування таємного, так званого секретного, нагляду за підозрілими, що-до настрою салдатами у військових частинах його корпусу. Природньо, що частини, які викликали, зараз по повстанню Чернігівського полку, урядову увагу, були: 1) 8 піша дивізія, бо в лавах її багато було салдатів із розформованого Семенівського полку, що з ними мав зносини С. І. Муравйов-Апостол; 2) 8 артилерійська бригада, розташована в Новограді-Волинському та околичніх селах, себ-то осередок агітації й дії слов'ян.

Генерал Рот дістає в лютому 1826 р. наказа за № 246 зібрати відомості у 8-ій дивізії про те, скільки салдатів і в яких саме ротах — колишні Семенівські салдати. Відомості ці він повинен був, проте, скласти, не звертаючись для того до полкових командирів, а чисто „секрет-

¹⁾ Допити фєєрверкерів Фадєєва та Гончарова з 5 березня та 4 квітня 1826 р., фєєрверкера Крайникова і Куренного в Білій Церкві, записка Сотникова з 25 II. 1826 р. та інші документи є в справі „о злоумышленном тайном обществе“ архіва канцелярії військового міністерства, справа суд. департаменту за № 74 про нижніх чинів 8-ої артилерійської бригади є в справах суд. департаменту II юрид. секції в Ленінграді. Складаю щирю подяку Ю. Г. Оксманові за те, що він дав мені спроможність познайомитися з цими справами та списати копії.

ним образом“. Опріче того, йому наказується „учредить тайный и притом самый осторожный и скрытный надзор“ за „духом“ салдатів 8-ої пішої дивізії — колишніх семенівців — і салдатів 8-ої артилерійської бригади, „особливо же 2-й легкой роты 8-й артиллерийской бригады, стараясь разведать, как они говорят и мыслят в рассуждении бывшего возмущения Черниговского пехотного полка, и не замечается ли в них понятия, сходные с возмутительным катехизисом“; „наблюдения эти необходимо производить незаметно, через посторонних офицеров“. Такий зміст наказу, звязаного з відомостями уряду про те, що салдати „испорчены“ офіцерами в такій мірі, що навіть „введены в тайну заговора“.

25 лютого 1826 року той самий дежурний генерал І-ої армії Ольдекоп посилав капітанові гвардії Сотникову, — тайному військовому агентові, що його послано було з Могилева до Київa ще 22-го грудня 1825 року з широкими наказами та повноваженнями що-до нагляду за підозрілими особами (військовими й цивільними) і для розшуку слідів таємних товариств, — накази про об'їзд місця, де розташовано тее військо, щоб виявити їхнє „нравственное состояние“.

„Генералу-лейтенанту Роту предписано ныне уже вторично обратитъ ближайшее внимание на них, но как не всегда ожидать можно, чтобъ ближайшіе начальники обнаружили со всею откровенностью истину, с одной стороны, опасаясь сами невыгодного замечания, а с другой стороны, что обстоятельства им кажутся часто маловажными, в каковом виде они стараются представить их и начальству“, — пише дежурний генерал своєму довіреному й наказує йому, розмовляючи з „обывателями“, „земскими и городскими начальниками“ та з „воинскими чинами“, зупиняючись у кожному містечку в міру потреби, удаючи, ніби розшукує збіглого поручника Сухинова, — перевести розслід про „нравственное состояние помянутых войск“. До наказу свого дежурний генерал додає 3 бланкети подорожних та 600 карб. асигнаціями.

28 лютого Сотников виїхав з Київa, проїхав Васильків, Фастів, Паволоч, Бердичів, об'їздив, почавши з м. Лабунь, 8 пішу дивізію (з 3 березня по 12 березня), себ-то м. Заслав, м-ко Білгородку та ин.

З 12 березня по 18, себ-то протягом тижня, він об'їздив місця розташування 8-ої артилерійської бригади; 18-го числа він приїхав до Житомира, а звідти до Київa.

Результатом його об'їзду була докладна й дуже цікава записка „о замечаниях и слухах касательно нравственного состояния нижних чинов“ по досліджених частинах.

В цьому нарисові я зупинюся на тій тільки частині записки, що стосується 8-ої артилерійської бригади.

8-а артилерійська бригада складалася з 4-х рот: 1 батареїної, 2 і 3 легкої роти і 4-ої, так званої, „парочної“ батареїної. 12 березня, вночі, Сотников прибув до штабу 3-ої легкої роти в м-ко Миропілля, а виїхав звідти 13-го числа по полудні. „Жители весьма довольны спокойным квартированием. Нижние чины любят ротного сво-

его командира и жалеют, что он выходит в отставку, и вообще между ними заметен хороший дух“, — подає дуже позитивне здання про цю роту Сотников. 13-го ввечері Сотников був уже в штабі 2-ої легкої роти в м. Баранівці, — рота, що на неї йому наказано було звернути особливу увагу, зважаючи на її неблагонадійність. Тут він дізнається, що напередодні його приїзду полковник Ейлер заарештував 12 нижніх чинів на місці й 4 нижніх чинів цієї самої роти в Новограді-Волинському, де вони були в „учебній команді“. Почавши розмову з салдатами, Сотников почув од них, що товаришів їхніх заарештовано, на їх гадку, через зізнання прапорщика Бечасного, який навчав їх арифметики; заарештовані не знають, за що їх заарештовано, вважають себе невинними і тільки здогадуються, що їх заарештовано в звязку з словами Бечасного, який, тижнів зо два до його арешту, прийшов у школу й звелів поскладати книжки, кажучи: „годі вчитись, либонь нам буде добре, а вам краще, ніж у лагері“. Далі салдати пояснили Сотникову, що в лагерьх піхотних салдатів покарав був фельдфебель за скаргу їх на недостачу провіанту; серед салдатів „произошел ропот“ і вони пожалілися вище, — старшому офіцерові, який і задовольнив їх. Крім того, салдати, як помітив Сотников, „об арестованных людях своей роты весьма сожалеют и арестом их так напуганы, что опасаются, чтобы их всех не забрали“. Проте, запевняють, що вони з тими заарештованими „не имели никакого согласия“ і „о намерении, с коим Бечасный сказал упомянутые выше слова, вовсе не знают“. Крім переказу своїх розмов із салдатами, Сотников, на підставі розмов з ротним командиром бароном Корфом, переказує ще й ось-що: заарештовані, ніби-то, свідчать, що Бечасний був з ними завсіди строгий і тільки тижнів за двоє до свого арешту „сделался снисходительным“. Крім того, Сотников розповідає, що, як каже Корф, у роті в лагері був „шум“, і пояснює причину його тим, що коли салдатам роздавали горілку, то її не вистачило.

14-го числа вночі Сотников приїхав до Новограду-Волинського, в штаб 1-ої батареїної роти, куди було послано, за сторожею, заарештованих салдат з 2-ої легкої роти. Звідси він подає таке повідомлення: нижні чини 1-ої роти також „находятся в некотором страхе“ і „жаліють“ заарештованих, але кажуть, що вони ні в чому не повинні: й навіть не знають, чом їх заарештовано. Полковник Ейлер, городничий і земський справник задоволені з 1-ої роти, а одставний ротмістр Альберт, що мешкає в будинку, де міститься ротний двір 1-ої роти, повідомив Сотникова, що перша присяга минулася „без всяких толков“, після другої присяги Миколі Павловичу декотрі з салдатів були явно невдоволені і говорили проміж себе: „теперь нас опять заставят вытягивать носки“.

17-го березня Сотников прибув у м. Іскорость, де розташована була 4-а парочна батареїна рота. Виявилось, що тут про заарештування салдатів ще нічого не знали, бо ця рота була далеко од 2-ої роти, цікавості до долі заарештованих теж не виявляли, думки мешканців і земського засідателя про цю роту також були прихильні.

18 березня Сотников з'явився в Житомирі до генерала Рота, який „дал ему заметить о неудовольствии своем на то, что ему не доверяют“. Сотников, звичайно, почав його запевняти, що в полках 8-ої дивізії він був випадково, що до Житомиру він заїхав тільки на те, щоб „засвидетельствовать свое почтение“, що їздить він тільки для того, щоб розшукати поручника Сухинова, й т. ин.

Отже, в результаті свого об'їзду й спостережень, Сотников подав додаткові відомості про 3 й 4 роту; що-ж до 1 й 2 роти, його відомості були не зовсім добрі: декілька фактів неспокійного поведіння, жалю за заарештованими, „ропот“ підчас присяги — от що пощастило зазначити Сотникову з сфери неблагонадійних настроїв.

Те, що так, відносно, мало виявилось даних про настрої серед салдатів, — з'ясовується дуже просто: уряд розпочав інтенсивно свою роботу що-до розшуку на території I і II армії безпосередньо по ліквідуванні повстання. 9-го січня 1826 року, великий князь Костянтин Павлович, що стежив у Варшаві за подіями на Київщині, був у як-найтіснішому зв'язку з начальником 25-ої пішої дивізії генералом Гогелем і, ще за життя імператора Олександра, надав йому повноваження що-до секретного нагляду за настроєм у війську I-ої армії, — дав йому низку відповідальних доручень, щоб ловив салдатів та їхні настрої вистежував (див. „Русский Архив“ 1902, № 6, стор. 285).

Окрім того, до 8-ої артилерійської бригади, ще до посилки Сотникова, виряджено було начальника артилерійського корпусу генерала Богуславського, який організував там розшук. Одночасно з Сотниковим, главнокомандуючий Сакен дав Волинському цивільному губернаторові Андржейковичеві доручення встановити таємний нагляд у підозрілих полках з 8-ої бригади. Отже, 8 бригада стала об'єктом до висліджування не тільки од військової, а й цивільної влади. В кінці березня сюди було послано ще декілька таємних агентів Гогеля (див. статтю і матеріали Ю. Г. Оксман: „Восстание Черниговского полка“ у збірнику Пушкінського Дому: „Декабристы“. М. 1925 р.).

Не обмежуючись організацією таємного розшуку, військове начальство переводить низку арештів поміж нижніми чинами 8-ої артилерійської бригади, усі в 1-ій та 2-ій ротах. Які саме свідчення заарештованих офіцерів були першою до цих арештів причиною, сказати тепер важко, не маючи під руками усіх слідчих справ над членами Т-ва З'єднаних Слов'ян, що судилися в Петербурзі; але у мене єсть копія військово-судової справи офіцерів Чернігівського полку, що судилися в Могилеві, і тут у свідченнях штабс-капітана Соловйова та поручника Сухинова читаємо ось що. „Щепилло читал у Муравьева письмо от Горбачевского, что салдаты 8 артиллерийской бригады с таким рвением ожидают начала действия, что офицеры, состоящие в сем обществе, не находят средств удержать их терпение“, — показує Соловйов. Сухинов, розповідаючи про перебування Муравйова-Апостола з 5-ою ротою Чернігівського полку в с. Ковалівці, свідчить, що тоді саме він читав салдатам

листа від Горбачевського, де той „требував, чтобы были начаты дела, и что люди их до такой степени вооружены, что сами даже начинают через внушения Андреевича, Бечасного и Борисова“.

Та вже 5 березня 1826 р., у корпусній квартирі 3-го пішого корпусу, перед генералом Ротом, переведено було два допити заарештованим феєрверкерам 1-ої батареї роти Іванові Гончарову та Іванові Фадєєву. Іван Гончаров свідчив, що протягом осені 1825 р., коли йому доводилося приходити з рапортами до підпоручника Андреевича 2-го, Андреевич кілька разів починав був з ним розмову про те, що „солдатам положено много служить, 25 лет, а жалованья мало дают; не можно ни поговорить нижним чинам насчет того, что может будет прибавка жалованья и убавится срок службы, дабы они между собою имели согласие и прилежность к оной, а когда я начинал отвечать ему, что как же, ваше благородие, можно солдатам объяснять о том, что они не поймут, и родятся разные толкования, за что иногда в случае можно пострадать, не зная, к чему оное будет клониться“, — то у відповідь на це Андреевич погодився ніби-то з Гончаровим, що завчасу не можна салдатам розказувати про плани, і хіба аж тоді, коли „вся армия приступит к тому, они сами узнают, что из того никакого раздору не произойдет, а будет для всех хорошо“. Далі Гончаров запевняє, що він, ніби-то, нікому з товаришів і салдатів не розповідав про свої розмови з Андреевичем, і вже тільки, як заарештовано офіцерів у роті, догадався, що слова Андреевича „имели какой не есть сокрытый смысл“. Зізнання Івана Фадєєва, другого феєрверкера, зводилися до повного одмовлення: „он утверждает, что хотя дважды в течение осени 1825 г. он был в квартире Андреевича, но один раз, когда он пришел по его вызову, то Андреевич отослал его обратно со словами: „теперь не нужен“, второй же раз он опять сказал: „ступай, а когда я приеду из Киева, то скажу тебе“, але про що мала бути та розмова, Фадєєв так і не дізнався, і жадних слів, „клонившихся к какомунибудь возмущению или вреду, он не говорил“. Одно слово, Фадєєв додержувався на цьому допиті політики цілковитого заперечування.

Обох феєрверкерів потім викликано було, з царського наказу, до Петербургу в зв'язку з свідченням Андреевича 2-го, що він підмовляв їх до „распространения возмутительных мыслей между нижними чинами“. Тут, у комітеті, 4 квітня, вони дали докладніші свідчення. Гончаров оповів, що в-осені 1825 р., коли рота стояла „повзводно“ по селах, і він приходив з рапортами, то Андреевич і Бечасний справді „внушали“ йому, що становище салдатів дуже тяжке, не зважаючи на те, що власне вони становлять силу й славу держави: удержання мале, служба довга, військові кари суворі, що існує товариство, яке бажає поліпшити їхню долю, але воно може добитися своєї мети за допомогою самих тільки салдат,—і доручав Гончарову „приготовить“ салдатів. Коли Гончаров виявив сумніви, він одповів, що все скінчиться „смирно“ й нічого неприємного бути не може. Далі Гончаров признається, що, „не розmysлив

хорошо о предложении со стороны Андреевича“, він казав про це декільком салдатам (рядовим Андрееву, Зінов'єву, Матвееву) з своєї роти, але вони одповіли, що сами впливати на товаришів опасуються, але від роти не одстануть. Коли Гончаров запитав, а чи знає про таке товариство цар, Андреевич одповів, що „узнает, когда все будет приготовлено“. Такі самі „внушения“ Андреевич і Борисов робили ще й феєрверкерів Земінові, Фадееву, Васильєву та Кузнецову. Гончаров рішучо заперечує, — одповідаючи, очевидячки, на питання комітету, — щоб салдати казали, що їм „все равно умереть“.

Феєрверкер Фадеев на цьому другому допиті не додержав своєї позиції повного заперечування й посвідчив, що Борисов та Андреевич намагалися намовити його, що „многие значительные особы стараются о том, чтобы облегчить их жребий, что им только не нужно унывать, а быть твердыми и в случае нужды решиться умереть за свои права“ і т. ин. Діставши пропозицію підготувати салдатів, Фадеев балакав з двома рядовими з свого взводу (Зінов'євим та Васильєвим), але вони одповіли: „поглядим, что будет“, слів-же „все равно умереть, так лучше умирать со славой за отечество“, вони не говорили.

19 квітня р. 1826 зроблено було зводина цих двох феєрверкерів з підпоручником Андреевичем, бо той був посвідчив, що вони переказали йому слова салдатів, ніби кожен з них радий піти на смерть, коли все те, що їм обіцяно, буде виконано. На зводинах виявилось, що Гончаров говорив про те вражіння, яке зробили на салдатів його слова, не з Андреевичем, а з Борисовим, та що Андреевич запевнив його, ніби задуманими ділами присягу не буде порушено. Фадеев теж ствердив своє свідчення.

„Комитет о злоумышленном обществе в Петербурге“, вислухавши ці свідчення та зробивши зводина з Андреевичем, дійшов до висновку, що феєрверкери „были вовлечены обманом в таковые действия, которых противозаконность не подозревали“. І цар, згодившись з комітетом, наказав зняти з них кайдани, що в них вони сиділи за сторожею, й звелів вирядити до квартирі І-ої армії, себ-то до Могилева, де мали далі провадити судову справу. Генерал Сакен справив їх, натурально, до Білої Церкви, де комісія військового суду переводила слідство й суд над салдатами Чернігівського полку, що взяли участь у повстанні. Ми бачили, що Гончаров подав ще 6 прізвищ феєрверкерів та салдат з 8-ої артилерійської бригади. Їх, звичайно, теж було притягнуто до суду. Нові заарештовані, з свого боку, теж подали низку інших прізвищ, отже, кінець-кінцем, утворилося ціле „дело о нижних чинах 8 артиллерийской бригады, всего 27 человек, сужденных за мятеж против правительства“ (див. справу аудитор. департаменту № 74, І отд. 1826 р. в архіві ІІ юрид. секції в Ленінграді).

Особливо багато осіб притягнуто було на підставі свідчень феєрверкера Григорія Крайникова (28 літ, з панських кріпаків Слобідсько-української губернії, на службі з 1819 р.): у своєму свідченні він подав

прізвища ще 18 чоловіка. Оце й були ті, що їх заарештовано було 12 березня в Баранівці та що про їх згадував у своєму рапорті Сотников.

Свідчення Крайникова дуже цікаве для нас тим, що воно виявляє нам цілу низку цікавих подробиць що-до агітації у війську. Отже, він розказує, що одного разу, коли йому довелося їхати з Андреевичем до Новограду-Волинського, Андреевич казав йому й іншому ще салдатові: „вот, ребята, скоро будет поход в Москву, где собирается армия, чтобы требовать от государя нового положения и облегчения для войска, ибо теперь служба чрезвычайно тяжела, что солдат теперь тиранят, бьют палками, занимают беспрестанно ученьем и пригонкою аммуниции, что все выдумывается высшим начальством, которое по большей части из немцев“. Далі Андреевич казав, що в лагерьх під Лещиним зібрані офіцери вирішили добитися полегкості салдатам, що незабаром уся армія рушить у похід, і намовляв їх, нехай-би вони „внушали“ іншим салдатам, щоб ті охоче йшли за ними. Але Крайников на це сказав: „конечно, мы пойдем в поход, когда получим на то повеление“ і дістав відповідь Андреевича: „какие тебе повеления, когда вся армия будет в походе, и вы должны будете следовать за нею“. На цьому розмова того разу й припинилася.

Місяць по тому Крайникову довелося їхати до Новограду-Волинського з прапорщиком Бечасним. Дорогою Крайников спитався у Бечасного, чи то правда, що має бути похід у Москву, переказав йому все, що чув од Андреевича і ствердив, що всі салдати охоче підуть за своїми офіцерами. Признаючись, одначе, що він казав це (згідно з свідченням Бечасного), Крайников завважив, що він тоді ще нічого фактично не казав своїм товаришам, а далі, потім уже, як приходив до школи „арифметистов“, балакав з іншими про те, що-б воно „все сие значило и к чему клонилось“ (на суді виявилось, що Бечасний говорив те саме усім салдатам у своїй школі).

Днів за п'ять до Різдва Бечасний знов мав розмову з Крайниковим, казав йому, що по святах підуть на Москву, раїв йому бути обережним у розмовах з начальством і говорив, що й інші полки підійдуть до 8-ої артилерійської бригади. По цій розмові, Крайников довідувався у писарів, чи нема в канцелярії наказу про похід, але вони одповіли, що „Бечасный все это выдумывает, и на какой предмет, им непонятно“. Після свят Бечасний, повернувшись з Бердичева, сказав йому й каноніру Сідорову: „теперь ничего не говорите о том, что вы от меня слышали, ибо всюду разосланы шпионы, и если вас подслушают, то вы пропадете“. Ці слова великого ніби-то завдали Крайникову сумніву... Ми, однако, не удивлялись офіцерським речам и поступкам, всегда между собою рассуждали, что бы все это значило, и не могли того понять“, — свідчить він.

На запитання комісії, чи не давав він будь-кому яких присяг та обіцянок, Крайников одповів, що ні. Крім того, він подав ще прізвища двох офіцерів (Ротмістрова та Редігера), що їх йому доводилося часто

бачити у Горбачевського й Бечасного. Прізвища ці, звичайно, уряд зараз-же й використав.

Свідчення Крайникова дають нам цілком виразну картину тієї систематичної агітації серед салдатів 8-ої артилерійської бригади, що її провадили там офіцери-члени Товариства З'єднаних Слов'ян. Загально-освітню науку використано було на політичну агітацію.

У мене єсть ще одно свідчення — Ковальського учня Петра Курінного, що на його пославсь був у своєму свідченні Крайников. Проте, цей допит не дає нам нічого що-до цікавого нам тепер питання, бо Курінний розповідає, як він їздив за фурмана до штабу з ротмістром Піхотинським та прапорщиком Бечасним у Бердичів і назад, але жадних балачок ні про службу ні про переміни не чував, та й взагалі, зайнятий у кузні, не мав на те часу, щоб балакати з товаришами.

Мені застається ще переказати вирок у військово-судовій справі 8-ої артилерійської бригади з 28 серпня 1826 року. Обвинувачення було зформуловане, як нахил та призвід у „заговор и мятеж“ проти уряду — 27-ми нижніх чинів 8-ої арт. бригади поручниками Андреевичем 2-м, Борисовим 2-м, Горбачевським та прапорщиком Бечасним. У результаті слідства було виявлено, що декотрі з підсудних справді винні в „преступной связи с злоумышлявшими противу правительства и законной власти командовавшими офицерами“; що-ж до більшости з них, то суд з'ясував, що вони були „вовлечены в преступление и под суд единственно через обольщение их“, — обіцянками зменшити строк служби, прибавити удержання, скасувати кари, то-що, — проте, не зважаючи на таку „льстивую“ пропозицію, багато хто з них не поняв віри обіцянкам і навіть умовляв і інших не поняти їм віри.

Главнокомандуючий Сакен конфірмавав такий вирок: 1) Феєрверкерів Івана Гончарова та Івана Фадеева, яких свідчення допіру подано, та які винні, як виявилось і на суді і з власного їх признання, „в добровольной готовности последовать внушаемому им офицерами зловредному замыслу и в преклонении к тому некоторых рядовых своих взводов“, знизити на готлангерів¹⁾ и, позбавивши нашивок на мундирах, прогнати шпіцрутенами через тисячу чоловіка кожного по 3 рази. 2) Феєрверкерів: Васільєва, Кузнецова, Родичева, Брагіна, Євдокімова, Занина, каноніра Крайникова і готлангера Бухарина, за те, що виявили „безрассудную готовность последовать за преступными офицерами даже с пожертвованием самой жизни“, а не виказали про ці „зловредные замыслы“ полковому командиру, знизити, позбавити нашивок за попередню „безпорочную службу“ і прогнати шпіцрутенами через тисячу чоловіка по два рази. 3) Бомбардира Зиновьева та двох готлангерів (Матвеева та Васільєва), що не виявили цілковитої згоди допомагати офіцерам, та проте заявили, що „не отстанут, если вся рота согласна“, прогнати шпіцрутенами через тисячу чоловіка по одному разу. Усіх цих 14 чоловіка після скарання одрядити на службу в Кавказький окремий корпус.

¹⁾ Гандлангер — наймолодший салдат в гарнізонній артилерії.

4) Решту підсудних, числом 8 чоловіка, вернути, на попередню службу, віддавши їх, одначе, начальникам під пильний нагляд за їх поведінкою, зважаючи на те, що вони не піддалися пропозиціям Андреевича, Бечасного та Борісова і ні ухвали ні згоди своєї не виявили, а декотрі навіть зовсім і не зважали на їх слова, бо це ствердив і сам Бечасний.

Цю конфірмацію головнокомандуючого з 21 серпня затвердив цар 28 серпня, з тим, щоб виправданих нижніх чинів було переведено до бригад II-ої армії.

15 вересня 1826 р. рапорт про це, за підписом військового міністра, було послано головнокомандуючому Сакенові, і справа про нижніх чинів 8-ої арт. бригади на цьому скінчилась.

Ця невеличка військово-судова справа цікава для нас не тільки як уривок з політичного процесу над салдатами-декабристами, а й, опріче того, вона дає нам нові дані що-до агітації серед салдат 1825-го року. Спробую проаналізувати матеріал з допитів феєрверкерів саме з цього погляду.

Як відомо, Товариство З'єднаних Слов'ян поставило собі широку політичну, етичну й просвітню мету: завданням його було об'єднати усі слов'янські племена в одну велику слов'янську державу (федерація республік).

Поруч із цією дальшою, трохи, туманною метою, що так і зосталася мрією, Товариство (надто в особі своїх молодших, рішучіших членів) за найближчу, безпосередню мету ставило собі боротьбу з царським урядом у Росії. На одному з спільних зібрань з Південним Товариством, після з'єднання їх в одне ціле, вирішено було зробити військовий переворот підчас царського смотру під Білою Церквою III-го пішого корпусу (у серпні 1826 р.). У Москві, після того, як мала прийти сюди армія, мала бути оголошена конституція. Основним завданням її було „уничтожение рабства крестьян и улучшение состояния солдат“, як свідчив на слідстві Громницький. Цей переворот мав бути переведений, на думку Слов'ян, армією цілком свідомою, з ближчою участю салдатської маси. Підготовування салдатів до цього перевороту, повна їх політична просвіта такий був один з основних пунктів їхньої програми.

Цілком натурально, що завдання Товариства в усьому їх обсягові не можна було виявити перед салдатами. Офіцери тямали, що ідея заснування слов'янської федерації не мала рації в агітації серед салдатів початку XIX віку, так само, як і етично-просвітня мета Товариства. Тільки в одній невеличкій фразі: „все выдумывается высшим начальством, которое по большей части из немцев“ (у свідченнях Крайникова) — можна вбачати відгомін панславізму серед офіцерів, їх націоналістичного немовби то настрою. Що-ж до найближчих завдань Товариства, то виявляти їх салдатам увіходило, здається, в тій чи цій формі в план агітаційної роботи офіцерів повною мірою: „существует общество, которое желает улучшить их судьбу“, — „офицеры под Лещиным решили помочь солдатам“, — „знатные особы стараются облегчить их жребий“ — ці фрази з свідчень 3-х феєрверкерів показують, що офіцери уважали за потрібне

просто подавати салдатам відомості про існування таємного товариства. Політична мета цього товариства відбилася в такій фразі: „скоро будет поход на Москву, где соберется армия, чтобы требовать от государя нового положения“. Ця коротка, трохи туманна фраза про якесь нове „положення“, що його мають вимагати від царя, свідчить про те, що офіцери обережно говорили салдатам про konieczність боротьби з царизмом та про оголошення конституції.

Цілком ясно, що офіцери говорили салдатам не тільки про полегшення їхнього салдатського життя, про військові реформи, а й про становище інших соціальних груп кріпацької Росії. Це доводять такі фрази, як „будет всем хорошо“, „стараются также как о других состояниях людей облегчить жребий“. В цих словах можна впізнати думки Слов'ян про заведення загального добра і волі, про скасування кріпацтва.

Ідея Слов'ян про те, що тільки силою самого народу мусить бути переведено переворот, знайшла собі трохи вужчий вияв у словах офіцерів, що тільки за допомогою салдатів Товариство може добитися своєї мети, що треба бути твердими та стійкими в обороні своїх прав і т. ін.

Підбиваючи підсумки, треба зазначити, що деяка невиразність висловів мусіла, натурально, з'явитися, як результат сприйняття й передачі лозунгів Слов'ян самими салдатами на допитах. Проте і в цій немудрій та примітивній передачі можна вгадати змовника — Слов'янина з його закликом до будування кращого життя, з його рішучістю й любов'ю до волі.

Якими способами сподівалися офіцери зробити з салдатів свідомих борців за кращу будуччину Росії? Згадаймо, як Горбачевський формулював план розпропагування салдатів: „от солдатів ничего не надобно скрывать, но стараться с надлежащею осторожностью объяснить им все выгоды переворота и ввести их постепенно, так сказать, во все тайны общества, разумеется, не открывая им сего, заставит их о сем думать, и дойти до того, чтобы они сражались не в минуту энтузиазма, но постоянно за свои мысли и за отстаиваемые ими права“ („Записки“, ст. 45.)

Такий був агітаційний план слов'ян-офіцерів в ідеалі. Погляньмо, що дала практика.

Ще одне невеличке питання: скільки, одначе, можемо ми здаватися на свідчення салдат? Чи не могли й вони силкуватися зумисне надати іншого освітлення своїм розмовам з офіцерами, свідомо прибільшувати свою несвідомість? Навряд чи на це були вони здатні: ми бачили, як фєєрверкер Фадєєв не міг довести свою тактику повного заперечення до краю, хоч ця тактика — найменш з усіх складна.

Уся обстановка суду, присяга з цілуванням хреста й підписуванням, усякі хитрощі суду, зводина, участь у справі 27 нижніх чинів, — усе це робило, здається нам, неможливим будь-яке серйозне замовчування або освітлення в іншому напрямку. Будь-яких інших матеріалів що-до агітації серед салдат ми не маємо, отже цей матеріал судового характеру треба використати в повному його обсягу. Матеріали ці кажуть нам, що свої перші розмови агітаційного характеру офіцери починали з простих

балачок про важке салдатське життя, про необхідність поліпшити його. Ці розмови найповніше одбилися у всіх свідченнях, бо салдати охоче й докладно зупиняються на цій найістотнішій для них темі („солдат теперь тиранят, бьют палками, занимают беспрестанно ученьем и пригонкою аммуниции“ й т. ін.). Викликати незадоволення, ремствування на тяжкі обставини служби, — це було найлегшою частиною агітаційного шляху, і її було пройдено швидко й легко.

Проте, цілком неможливо було офіцерам за такий короткий час привести думку салдатову од усвідомлення своїх потреб, од чисто салдатських інтересів, до усвідомлення конечности політичного перевороту в Росії початку ХІХ віку, коли самодержно-кріпацький лад був у своєму розквіті. Правда, офіцери були намадали ґрунт і на це. Свідчить про те фраза: „скоро будет поход в Москву, где соберется армия, чтобы требовать от государя нового положения“. У відповідь на ці думки схвильоване почуття й уява салдатова починає зараз-же реагувати такими запитаннями: „знает ли государь о таком обществе“, „не будет ли из этого какого беспорядка или несчастья“, „не будет ли это нарушением присяги“. — Офіцери мусіли зараз-же дати відповідь стурбованій свідомості мало розвинутого політично салдата, вони мусіли затушкувати те, що майбутні події мають протиурядовий революційний характер. „Все кончится мирно и ничего неприятного быть не может“, — відповідає Андреевич Гончарову. „Из этого никакого раздору не произойдет“, „будет всем хорошо“, „узнает, когда будет все приготовлено“, — заспокоюють офіцери салдатів і всіма способами силкуються зміцнити в них віру до своїх планів та обіцянок.

Перспективи кращого життя для себе захопили, здається, салдатів 8-ої артил. бригади дуже серйозно. Про це пише дуже образowo й ясно Горбачевський. Про бажання їх як-найшвидше виступити до Москви говорить нам і те, як поводився феєрверкер Крайников. По розмові з Андреевичем він запитує про похід у Бечасного, питається у писарів своєї роти, і тільки діставши від них негативну відповідь, разом з іншими потрапляє в непевність: „Мы, однако, удивлялись офицерским речам и поступкам, всегда между собою рассуждали, что бы все это значило, и не могли того понимать“. Проте, не розуміючи багато чого в пропаганді офіцерів, салдати рвуться до походу й бою, ладні навіть умерти, „если все им об'явленное будет выполнено“.

Ми бачимо, що офіцери 8-ої бригади провадили свою пропаганду, головним чином, серед феєрверкерів, себ-то серед верхів салдатської маси. Мимоволі з'являється питання: чи робили це офіцери за визначеною заздалегідь системою і свідомо починали з феєрверкерів, щоб зробити з їх агітаторів, а чи це було викликано чисто технічними випадковими причинами: тим, що феєрверкери були до офіцерів ближчі на службі, з ними зручніш було разом їздити, то-що. Крім того, чи не могла мати певного впливу що-до вироблення системи агітації та система взаємного навчання по школах, що нею були тоді захоплені декабристи.

Але агітаційну роботу, що розпочали були офіцери серед феєрверкерів та салдатів і феєрверкери, як пропагандисти, перервали події грудневого повстання. Документи відбили в собі тільки початковий у ній період, — отже важко дати загальний певний висновок. Ясно одне: офіцери почали були розпалювати легкий на підпал матеріял — тую салдатську масу, але їм не пощастило цю іскру роздмухати і в полум'я її перетворити.

II. З САЛДАТСЬКИХ НАСТРОЇВ Р. 1826.

Хоча від часу декабристського повстання й минуло вже 100 літ, ми все-ж не можемо ще сказати, що вивчили рух цей у всіх його проявах. Тепер тільки починають друкувати ті головні, з архівів видобуті, матеріяли, без яких вивчати рух цей було ділом неможливим. Історія й ідеологія потаєних товариств 1816—1825 р., збройне повстання декабристське 14/27 грудня р. 1825 на сенатському пляцу в Петербурзі, а від 29 грудня р. 1825 до 3 січня р. 1826 — на Васильківщині, політичні процеси офіцерські й салдатські в Петербурзі, Могилеві, Варшаві та в Білій Церкві, дальша доля їхня — всі ці питання правдивої відповіді й належного ідеологічного освітлення можуть сподіватись тільки з ювілейних виданнів джерел.

Вивчення рухів і настроїв салдатської маси підчас декабристського повстання становить також основне чергове завдання.

Як відомо, мало не тисяча чоловіка салдатів з сімох рот Чернігівського полку брали більшу або меншу участь у рухові. У невеличкому місті Василькові на Київщині здійснено зброю проти царського режиму і полк лютої зими кидався на всі боки, скрізь натрапляючи на урядове військо царської Росії, що придушила вже повстання на Сенатському пляцу.

Долю того загону наперед визначила історія. Салдатів, мужніх учасників цього походу, „за измену и мятеж“, віддано було, з царського наказу, на військовий суд їхньої-ж таки 9-ої пішої дивізії у м. Білій Церкві. Військово-судова справа разом із іншими документами, поєднаними з діяльністю цієї комісії військового суду, з архіву канцелярії військового міністерства (див. „дело о нижних чинах Черниговского полка, участвовавших в возмущении“, р. 1826, № 3, а також справу з двох частин, 1825 — № № 13 й 14, під назвою — „О злоумышленном тайном обществе“ мають друкуватись серед інших матеріялів до історії повстання Чернігівського полку та ліквідації його за ред. проф. Ю. Оксмана (див. серію виданнів Центрархіву).

Невеличка замітка моя поєднана щільно з оцим великим салдатським процесом у Білій Церкві: розмови вартових салдатів з 17-го егерського полку на тій гавптвахті, де перебувало по-над 80 чоловіка підсудних салдатів Чернігівського полку, спричинилися до цілого слідства

й суду, а перевела їх та-ж-таки білоцерківська комісія військового суду. Документи, на підставі яких цю справу розроблено, добула я з другої частини згаданої вже справи з канцелярії військового міністерства („О злоумышленном тайном обществе“ арк. 1174 — 1206). Переходжу тепер до самої справи, до того, як вона виникла.

Серед заарештованих салдатів Чернігівського полку були Гнат Ракуза й Дмитро Горохольський, „за грубость и дерзость начальства“ р. 1821 позбавлені офіцерського чину. Яку участь узяли вони у виступі полку — тимчасом, за браком матеріалів, невідомо. В записках Горбачевського сказано тільки, що їх, як погромлено було вже полк, посадовили разом із офіцерами, як полонених, захоплених 3 січня р. 1826, у корчму в с. Трилісах. Коли почалися так звані „расспросы“ арештованих нижніх чинів, до-ладу нам не відомо, але є в нас текст допиту Ракузи в комісії військового суду з березня місяця (див. „Русск. Архив“, 1902 р., № 6, стор. 294).

Ракуза розповів, що він був „вовлечен“ у „мятеж“, викрив судові цілу низку подробиць, назвав низку прізвищ учасників змови і, крім усього, сказав ще таке: „во время содержания моего здесь, в Белой Церкви, на гауптвахте, назад тому с месяц или более, когда вторая карабинерская и 5-я егерская роты 17-го Егерского полка были в карауле, то, между разговорами, нижние чины означенных рот изъясляли ропот на настоящую их службу и на правительство, говоря при том, что весна откроет все, что они разбежятся по лесам и там соединятся“; далі він каже, що розмови ці чути могли рядовий Грохольський та унтер-офіцер Фітиолін, що лежали поруч його по ліжках. Це викриття Ракузине комісія військового суду, не гаючись, надіслала до свого найвищого начальника — головнокомандуючого 1-ої армії Сакена — у Могилів. Од нього одразу-ж прийшов наказ комісії провадити далі розпочате вже розслідування про вартових, а генералові Ротові (командиру 3-го пішого корпусу) наказувалося також із свого боку перевести „тайное разведование“ по 17-му й 18-му полках, що вартували у Білій Церкві. З 15-го березня р. 1826 розпочинає комісія планове розслідування того, що казали вартіві на гауптвахті. Перш за все, додатково допитувано Ракузу, а відповідаючи на запитання: „не можешь ли ты припомнить числа, когда ты слышал на гауптвахте разговоры караульных по известному тебе обстоятельству“ — він одказав: — „сие было в исходе января месяца, говорено людьми 2 карабинерской роты часа за два до рассвета, а последний караул тою ротою занимаемый и людей сих я узнал бы теперь в лицо, а также и последний караул и 5-й егерской роты тоже 17 егерского полка, один рядовой оной говорил ночью то же самое и другие подтверждали“, — далі він казав, що поночі не розглянув його лиця, але з говірки або „голосу“ міг-би пізнати його. Рано рядовий Грохольський запитав в унтер-офіцера Фітиоліна: „вот молодцы карабинеры. Слышал ли ты как они говорили“. На це Фітиолін одповідав, що чув (див. справу, аркуш 1175).

На друге запитання комісії: „не можеш ли узнати в лице хотя некоторых из унтер-офицеров или рядовых в карауле иногда бывших“ — Ракуза відповів, що не міг-би.

15 березня те-ж саме питали й в Дмитра Грохольського (народивсь р. 1784, шляхтич з Смоленщини, служить з р. 1812, суд за „грубость и дерзость против своего батальонного командира“ перевів його з штабс-капітана на рядового, позбавивши його шляхетства), також підсудного з Чернігівського полку, що відповів таке: „действительно я слышал, что караульные 17 и 18 егерских полков нередко говорили между собою, что стоит только дожждаться весны, то мы все скроемся в леса и таковой разговор, сколько я мог заметить, был больше между караби-нерами обоих полков и был произносим в январе и феврале месяцах, но которого числа не упомяну. Однажды после сих разговоров поутру я говорил неподалеку от меня лежавшему Черниговского пехотного полка унтер-офицеру Виталию Фітиоліну, что слышал ли он разговор караульных. На что он ответил, что слышал и когда я возразил: „ну молодцы, по этим отзывам нечего ожидать добра, Фатиолин отвечал, что точно добра ожидать нельзя“.

На друге запитання, чи не зможе він пізнати на лице салдатів або унтер-офіцерів, що були тоді на варті, Грохольський відказав, що не зможе. 16-го березня допитувано, звичайно, й Фітиоліна. Але-ж той не ствердив, що така розмова справді одбулася поміж вартовими („не могу достоверно утверждать“), тільки-ж ствердив, що Грохольський справді питавсь у нього про розмову вартових. Він, дарма що відповів, начеб-то чув, зробив це тільки на те, щоб припинити цю розмову — „теперь же об'являю комиссии, — каже він далі, — что я слышал часто разговоры караульных егерей, в которых они жаловались на тягость службы, сравнивали ее с иностранной службой и отдавали последней преимущества, а равно жаловались на недостаток в пище“ — інших яких розмов — як каже він — більш не чув і на лице нікого з тих, що говорили, пізнати не зможе.

Отже, обвинувачення вартових салдатів з 17 єгерського полку в скаргах на службу, в замірі піти весною в ліси, в зв'язку з допитами ще 2-х підсудних, що притяг їх Ракуза, як свідків, почало зростати і обсягом і змістом. — І Грохольський і Фітиолін накидали розмову такого змісту не самим вартовим з 17 єгерського полку, але й 18 єгерського полку — це по-перше; по-друге вони цілком певно підкреслюють, що такі розмови не один раз бували („нередко говорили между собою“ — зазначає Грохольський, „слышал часто разговоры егерей“ — каже Фітиолін). Крім того й самий зміст цих розмов можна виявити певніш на підставі визнаннів цих трьох осіб: 1) нарікання на „настоящую службу и правительство“, 2) замір весною, разбежаться „по лісах, але на те тільки, щоб злучитись там знов, 3) нарікання на нестачу харчи, 4) порівнювання військової служби з чужоземною з відзначуванням за цією переваги.

Розслідування швидким темпом посувалося наперед: 17 березня військовий суд надіслав вимогу, щоб прислали з гавптвахти так звану

книгу на записування постів та виявив іменні списки останніх варт з 2-ої й 5-ої рот Єгерського полку, що були на гавптвахті 26 й 29 січня.

Зведено було салдатів 5-ої роти з підсудним Ракузою й Грохольським, але-ж Грохольський „нікого не признав“, а Ракуза „по голосу“ пізнав рядового Василя Федосова, що то саме він казав „показанные им речи“, та ще двох рядових (Варлама Алексеева та Павла Рошкова) як учасників розмови й двох рядових, що присутні були підчас цієї розмови.

Згідно з ухвалою комісії, другого-ж-таки дня (17 березня) допитувано всіх салдатів, що вартували на гавптвахті 29 січня: унтер-офіцер Ємельянов повинивсь, що тоді, як він ходив по кімнаті, вартові салдати про щось розмовляли поміж себе й сміялися, потім почув він, як рядовий Павло Рошков „произнося непристойное ругательство на службу сказал: „мы теперь содержим караул, а после сами будем, быть может, под караулом“, за що він вилаяв Рошкова й „замахнувшись на него сказал: „как ты смел говорить такие речи“. Тем все прекратилось“. З решти салдатів ніхто нічого не говорив на ці теми. З допитаних 18-тьох чоловіка салдатів один ствердив цілком слова унтер-офіцерові, троє сказали, що чули, як унтер-офіцер лаяв Рошкова („мерзавцем“), але не знають за що саме, один салдат ствердив, що чув скарги салдатів на тяготу вартування, але всі вони казали, що розмов про тяготу служби, про замір розбігтись по лісах — не чули. Цікаво, що деякі з них (двоє), виправдуючись, посилалися на те, що „по незнанию русского языка по происхождению их из татар и по маловременности службы могли и не понимать всего“, інші посилалися на те, що вартували в той час коло задніх дверей, а тому й не могли чути ніяких розмов.

Павло Рошков „не взирая на улики их“, себ-то слова унтер-офіцерові й 4-х рядових, все-ж запевняв, що унтер-офіцер на нього не гримав й не „выскакивал за сии слова“, що він аж ніяк службу не лаяв, а тільки, розмовляючи з вартовими про тяготу вартувати, сказав: „что ж делать надобно служить, бог знает, может быть мы карауля теперь черниговских сами попадемся тогда под караул“, а згодом ще додав: „черниговские, наделавши худого и нам много сделали вреда, что мы должны их по такому холоду стеречь и сами через это пропадать“.

Отже, факт розмови, в тому вигляді, як розповідав про неї Ракуза, що-до цієї 5-ої роти не ствердивсь. Але виникло цілком нове обвинувачення рядового Рошкова в тому, що він лаяв службу та „в предосудительных речах“.

Рошкова під пильним доглядом лишили в Білій Церкві, решту-ж салдатів вирядили до їхньої роти, бо не стверджувалося зводжуване на цих обвинувачення.

Упоравшись, таким чином, із 5-ою ротою, почала комісія допитувати унтер-офіцера й салдатів із 2-ої роти, що вартували 26 січня: їх усіх „по одиночке“ показували Ракузі й Грохольському. Грохольський

нікого не впізнав, а Ракуза впізнав тільки одного рядового Івана Реуса. Крім того, намагалася виявити комісія, хто з вартових був „во внутренности арестантской комнаты“. На цьому свідчення вартових і свідчення арештованих, себ-то салдатів з Чернігівського полку, що перебували на гавптвахті, цілком розійшлися: всі вартові, допитувані двічі, в одну душу запевняли, що в арештанській кімнаті був сам унтер-офіцер з 4-ма вартовими й одним вістовим, як це й мало бути. Підсудні-ж салдати, яких допитувано нарізно кожного, в свідченнях своїх „единогласно утверждали, что караульные всех рот всегда находились и ночевали во внутренности арестантской комнаты“ (арк. 1194).

21 березня допитувала комісія ще раз 9-тьох салдатів-підсудних з Чернігівського полку та 2-ох унтер-офіцерів — усі вони знов цілком певно свідчили про те, що вартові з 17 й 18 егерських полків завжди ночували разом із арештантами (особливо з кінця січня); крім того, всі вони в один голос свідчили, що вони „особенных разговоров“ ніяких не чули. Того-ж-таки 21 березня допитувано знов нижніх чинів з караулу 26 січня, що відкидали як факт розмов на тему про тяготу служби і замір повтікати в ліси, так і факт ночівлі вартових разом із арештованими.

Отже, свідчення Ракузові й Грохольського не ствердилися аж ніяк у слідчому процесі судової комісії, але підчас розслідування цієї справи виникло, як сказано, нове обвинувачення рядового Рошкова.

Після того, як „розыскание“ й у 2-й карабинерській роті 17 егерського полку не виявило нічого, комісія військового суду, покінчивши з справою про вартових, надіслала оригінала справи до командира 3-го пішого корпусу, генерала Рота, та рапорта до головнокомандуючого Сакена (31 березня), пропонуючи припинити „дальнейшие по предмету сему розыски“; зважаючи-ж на те що Грохольський відмовляється пізнати когось на лице з-поміж вартових 18 егерського полку — а тому, хоча й „следовало бы об них сделать розыск подобно 17 егерскому полку“, але комісії видається неможливим кликати на допити нижніх чинів, не маючи на те „личной улики“.

30 березня генерал Рот у рапорті своєму писав до Сакена по всем распросам комиссии и подсудимых и караульных обличен только один рядовой Павел Рошков... комиссия не найдя никакого подтверждения о возводимом Ракузою и Грохольским умыслении на нижних чинов тех рот разбежаться по лесам, оставила под строгим караулом одного только рядового Рошкова до моего разрешения. Хотя дело сие касающееся до обыкновенных солдатских разговоров — я считаю весьма маловажным и Рошков по моему мнению заслужил бы соответственно тому наказания палками“, але, зважаючи на те, що слідство це провадилося з розпорядження головнокомандуючого, генерал Рот і надсилав його на „благоусмотрение“ Сакенові.

Крім того, Рот просить Сакена поклопотатися в царя про нагороду всій егерській дивізії (9 піш. полку), відзначаючи те, що вона й

підчас „усмирення мятежников“, і протягом 3-х місячного невпинного вартування, „весьма тягостного“, „над большим числом арестантов доказала совершенное как усердие свое, так и порядок в соблюдении службы и терпение“, тим більш, що салдатам доводилося обмежуватись увесь час холодною стравою.

Головнокомандуючий Сакен наказав судити Рошкова військовим судом тій самій білоцерківській комісії й до вирішення цієї справи долучити свій висновок про решту салдатів з 17 егерського полку. Слідчу справу з судовим рапортом 9 квітня надіслано було до барона І. І. Дибича, в Головному Штабі в Петербурзі. Проте, з супровідного до справи Сакенового листа (арк. 1206) виявляється, що головнокомандуючий все-ж не погоджувався ні з Ротовою думкою, ані з думкою комісії. Так, у листі своєму відзначає він розходження в салдатських свідченнях і не покладається на них: „показание Ракузы на следствии не оправдалось, однакоже один рядовой изобличается в произнесении непозволительных жалоб и ругательств, а разногласные показания прочих нижних чинов и отрицательство виновного рядового в том, что унтер-офицер взыскал с него за дерзкий разговор, заставляют подозревать, что показание Ракузы было основательно. Такое же противоречие в показаниях прочих арестантов против отзыва караульных 2 карабинерской роты, подвергают и сих последних большому сомнению, невзирая на то, что, по мнению корпусного командира, все сие есть только клевета Ракузы“.

Чим-же пояснити неоднакові погляди на одне й те саме з'явище, себ-то салдатські розмови, в комісії військового суду, в генерала Рота й Сакена? Пояснення можна вбачати в мимовільних словах генерала Рота в листі до Сакена, коли він каже, що тут немає нічого, крім „обыкновенных солдатских разговоров“. Згадаймо, що комісія військового суду, що судила була повстанців-салдатів й унтер-офіцерів з Чернігівського полку, зустрічалася й з такими підсудними салдатами, злочини яких визначалися (як на неї) справді індивідуально-активним характером: захопили корогви й скарбову скриню у Василькові, розкидали по Києву агітаційного листка Муравйова-Апостола, побили свого начальника 1-го батальйону Чернігівського полку Трухина — та й ще ціла низка інших салдатських учинків: усі ці факти, в поєднанні з повстанням, змушували комісію лагідніш ставитись до цих звичайних салдатських розмов (але не дій) і припинити цю справу.

Головнокомандуючого Сакена, що прогавив підготовлення офіцерського руху та агітування серед салдатів своєї 1-ої армії, так налякали минулі події на Київщині, що й звичайнісінькі розмови та нарікання салдатські на службу й уряд могли видатись йому за змову.

Підчас студіювання декабризму цей невеличкий, але типовий епізод цікавити нас може саме, як побутове того часу явище. З усіх розглянутих оце свідчень досить ясно й виразно уявляється політична атмосфера того часу серед салдатської громади: скарги салдатів на службову тяготу, мрії їхні й заміри повтікати з служби та поховатись по лісах,

лайка на адресу уряду – ці побутові ризики досить виразно відбилися у цій невеличкій справі.

Вартіві з 17-го й 18-го егерських полків ще раз, трохи згодом, фігурували були в офіційному урядовому листуванні:—у квітні місяці того-ж-таки р. 1826-го перехоплено листа прапорщика з 18-го егерського полку, Василя Єгоровича Введенського, до брата його в Москву писаного. У цьому листі Введенський писав: „Мы так отягощены караулом, что каждый день на службе государевой и потому кой-как урывками залучаем время для досуга. Этому причиной бунтовавшие роты Черниговского полка под предводительством подполковника Муравьева-Апостола. Он давно уже отвезен в Петербург закованным в тяжелых кандалах на руках и ногах. Над нижними чинами производится военный суд здесь в местечке с 4 числа сего месяца, уже 34 человека из них допрошены и размещены по одному по домам жидовским, при каждом 2 часовых и денно и ночью, несмотря на то, что так же все почти в кандалах. Не позволено с ними никому говорить и даже самим часовым. Двое из таковых разжалованные из офицеров, две роты 17 егерского полка замешаны единственно потому только, что при содержании их под караулом часовые и унтер-офицеры разговаривали с ними на счет их черниговцев бунта, а поручик Полтавского полка по оговору оных же двух, на сих днях отвезен под строгим караулом в главную квартиру нашей армии. Вот как опасно содержать таковых арестантов. Чего и не думаешь, то случится“ (там-таки, арк. 1627).

Відповідаючи на пропозицію начальника головного штабу Дибича головнокомандуючому Сакеніві „разведать секретным образом о справедливости или несправедливости тех обстоятельств в письме сем содержащихся, кои заслуживают внимания“, Сакен одписував Дибичеві таке: „17 и 18 егерские полки, содержавшие караул при мятежных ротах Черниговского пех. полка, действительно понесли в продолжение сего времени более трудов, нежели при обыкновенном течении службы в сие время года встречается, или при обыкновенных караулах требуется. О чем и доносил ген.-лейт. Рот в рапорте своем, сообщенном вашему превосходительству при отношении моем, от 9 апреля за № 477. Трудность сия, при тогдашнем положении дел, была совершенно неизбежна, ибо 17-й егерский полк там же и квартирует, а 18-й егерский в ближайшем соседстве. Приводить туда другие полки было бы невыгодно, как потому что там зрелище шести арестованных рот и прикосновение к ним распространилось бы и на прочие полки, с другой стороны—скопление людей в одном месте превзошло бы всякую меру. Впрочем, трудность сия уже миновалась теперь с выступлением мятежных рот в Кавказский корпус. Муравьев-Апостол действительно закован был в кандалы, как государственный преступник взятый на самом деле и в таком виде отправлен в С.-Петербург. Подсудимые нижние чины Черниговского полка размещены все порознь, как обыкновенно преступники по одному делу содержащиеся. Содержатся они в кандалах, колодках или без оных, по опреде-

лению Военного суда, смотря по важности их преступления... Сочинитель препровожденного от Вас письма, как по справкам с месячными рапортами видно, должен быть 18 Егерского полка Прапорщик Василий Егоров Введенский. Офицеру ни в каком случае непозволительно разглашать происшествия до службы относящиеся, он употребляет тем во зло доверенность, которая званию его делается. А потому я предписал Генерал-Лейтенанту Роту арестовать Введенского на неделю, об'явив впрочем, что мне сие известно стало по дошедшим из Москвы сведениям". (Там само, арк. 1631—1632).

Ольга Багалій.

...указом, в котором объявлено, что все имущество, принадлежащее крестным родителям, должно быть передано в пользу детей, и что в случае смерти одного из родителей, имущество должно быть разделено между остальными крестными родителями и детьми. Этот указ был издан в 1682 году, и с тех пор он действует до сих пор.

В 1682 году, 17-го июля, в Москве, в Кремле, в Большом Кремлевском дворце, в присутствии государя, императора Петра Великого, и в присутствии других государственных деятелей, был издан указ, в котором объявлено, что все имущество, принадлежащее крестным родителям, должно быть передано в пользу детей, и что в случае смерти одного из родителей, имущество должно быть разделено между остальными крестными родителями и детьми. Этот указ был издан в 1682 году, и с тех пор он действует до сих пор.

В 1682 году, 17-го июля, в Москве, в Кремле, в Большом Кремлевском дворце, в присутствии государя, императора Петра Великого, и в присутствии других государственных деятелей, был издан указ, в котором объявлено, что все имущество, принадлежащее крестным родителям, должно быть передано в пользу детей, и что в случае смерти одного из родителей, имущество должно быть разделено между остальными крестными родителями и детьми. Этот указ был издан в 1682 году, и с тех пор он действует до сих пор.

В 1682 году, 17-го июля, в Москве, в Кремле, в Большом Кремлевском дворце, в присутствии государя, императора Петра Великого, и в присутствии других государственных деятелей, был издан указ, в котором объявлено, что все имущество, принадлежащее крестным родителям, должно быть передано в пользу детей, и что в случае смерти одного из родителей, имущество должно быть разделено между остальными крестными родителями и детьми. Этот указ был издан в 1682 году, и с тех пор он действует до сих пор.

